

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІОЛОГІВ

У статті подано розробку комплексу базових категорій і понять концепції особистісно орієнтованого підходу в навчанні студентів-соціологів, а також характеристики змісту даних категорій і понять.

Ключові слова: *понятійно-категоріальний апарат, особистісно орієнтована освіта, професійна підготовка соціологів.*

Проблеми сучасної освіти привели до того, що вже на початку 70-х років минулого століття ЮНЕСКО віднесло проблему реформування освіти до розряду глобальних проблем людства. Чимало дослідників проблем сфери освіти згодні з твердженням відомого американського соціолога Д.Белла, що провідною нацією буде та, яка створить ефективну систему освіти для максимального розвитку потенціалу своїх молодих співвітчизників [1, 6-7].

Процес формування активної життєвої позиції майбутнього фахівця-соціолога, його пізнавальних та професійних потреб, може бути реалізований через використання науково-педагогічними працівниками особистісно орієнтованого підходу та його впровадження в навчальний процес.

Розробка концепції особистісно орієнтованого навчання майбутніх соціологів пов'язана із чітким окресленням певного комплексу базових категорій і понять досліджуваної проблеми. Зазначений комплекс є ідеальним аналогом об'єкта дослідження. Відображаючи соціальну реальність, наукові категорії є, разом з тим, інтелектуальним засобом її перетворення. Теоретичне відтворення дійсності і її уявне творче перетворення можливо лише в системі категорій. Категорії виступають у логічних засобів розуміння та фіксації об'єкта дослідження. Вони є організуючими принципами мислення, вузловими пунктами зв'язку суб'єкта і об'єкта дослідження, свого роду еталонами, з допомогою яких осмислюється все багатство чуттєвої безпосередності.

У межах психолого-дидактичної концепції особистісно орієнтованого навчання (І. С. Якиманська) розрізняють процеси навчання та учіння, розуміючи останнє як індивідуально значиму діяльність окремого суб'єкта, в якій реалізується його особистий досвід. Сутність аксіологічного (ціннісного) підходу (І. Б. Котова, А. С. Смирнов, Є. М. Шиянов) полягає у визначенні гуманістичної спрямованості освіти як соціально-цілісного комплексу поглядів, переконань, ідеалів, де людина виступає вищою цінністю.

В основу освітньої концепції В.В. Серікова покладено теорію особистості С.Л. Рубінштейна, згідно з якою сутність особистості виявляється в її здатності займати певну позицію. Особистість – це не набір заданих якостей, а здатність людини "бути особистістю", тобто проявляти свої ставлення до світу і самого себе.

У моделі, розробленій М.І. Алексеевим, сутність особистісно-орієнтованого навчання пов'язується не тільки з унікальністю та самобутністю людини, яка навчається, але і з неповторністю особистості педагога, з одного боку, а з іншого – поняттям "культурного акту", сенс якого полягає у створенні учнем або студентом себе, своєї особистості за допомогою самоствердження в культурі.

Торкаючись питання реалізації особистісно орієнтованого підходу в сфері соціологічної освіти слід зазначити, що наукових публікацій з цієї проблеми недостатньо. Існуючі особистісно орієнтовані педагогічні концепції переважно стосуються діяльності педагогів середніх загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. Саме тому дослідження теоретичних проблем особистісно орієнтованого підходу в професійній підготовці соціологів має великий науковий інтерес.

Метою нашої наукової роботи є розробка комплексу базових категорій і понять особистісно орієнтованого підходу в навчанні студентів-соціологів, а також характеристика змісту даних категорій і понять.

Базові наукові категорії та поняття досліджуваної проблеми визначаються на підставі чітко сформульованої мети наукового дослідження. Такими науковими дефініціями в нашому дослідженні є: "професійна підготовка соціологів", "особистісно орієнтований підхід", "особистісно орієнтоване навчання", "особистісно орієнтована освіта", "особистісно орієнтована ситуація в освітньому процесі", "особистісний сенс змісту освіти".

Соціологічна освіта, на нашу думку, може бути розглянута в межах кількох підходів – системного, діяльнісного, інституційного, соціокультурного, аксіологічного. З урахуванням цих підходів професійну підготовку соціологів доцільно характеризувати і як вид (підсистему) освіти, і як рід професійної діяльності, і як характеристику інституціоналізації соціології, і як соціокультурний феномен, і як визнану суспільством цінність.

Професійна підготовка соціологів – процес засвоєння індивідом професійних цінностей та норм професійної соціологічної діяльності, залучення до професійної соціологічної діяльності, включення його в соціально-професійну групу соціологів. Нарешті, соціологічна освіта – це вид інституційної діяльності, що реалізує процес особистісного розвитку, становлення майбутнього фахівця, засіб адаптації його до соціально-економічних, політичних, соціокультурних реалій.

Соціологічна освіта непрямым чином впливає на економічну (виробничу), соціальну, політичну, духовне життя суспільства за рахунок підготовки кадрів спеціалістів, які вміють досліджувати процеси, що відбуваються в її різних сферах, і сприяти позитивним перетворенням у кожній з них.

Ведучи мову про поняття "особистісно орієнтований підхід", слід сказати, що воно не має серед науковців однозначного розуміння (О.В. Бондаревська, В.В. Горшкова, В.І. Гінецинський, І.В. Давидов, В.С. Іль'їн, М.В. Кларін, І.А. Колесникова, Л.І. Новікова, В.І. Слободчиков, А.П. Тряпціна, Г.А. Цукерман, Л.Андерсон, В.Белль, П.Брендвайн, Р.Дрейвер, Дж. Найсбітт, М.Полані, Дж. Шваб та ін.). Тому, на нашу думку, є всі підстави говорити про численність концепцій особистісно орієнтованої освіти.

Відомий російський науковець В.В. Серіков систематизував окремі трактування даного феномена, що найчастіше зустрічаються в науковій літературі [2, 19].

1. Особистісний підхід в освіті на рівні побутової, найбільш масової педагогічної свідомості розуміється як етико-гуманістичний принцип спілкування педагога та його підопічних.

2. Особистісний підхід розглядається як принцип синтезу напрямів педагогічної діяльності навколо її основної мети – особистості. Все, що відбувається в педагогічному процесі є педагогічним настільки, наскільки працює на зазначену мету.

3. Особистісний підхід тлумачиться як пояснювальний принцип, що розкриває механізм особистісних новоутворень в педагогічному процесі. Смісл цього принципу в тому, що жодні зміни в життєдіяльності людини не можуть бути пояснені без розуміння їх місця та ролі в самореалізації особистості.

4. Цей підхід трактується як принцип свободи особистості в освітньому процесі в контексті вибору нею пріоритетів, освітніх "маршрутів", формування власного, особистісного сприйняття досліджуваного змісту (особистісного досвіду).

5. У радянській педагогіці особистісний підхід трактувався як створення моделі "нової людини", виховання особистості "із заданими властивостями".

6. Особистісний підхід трактується як пріоритет індивідуальності в освіті в контексті альтернативи колективно-нівелюючому навчанню.

7. Ще одне значення поняття "особистісний підхід" пов'язують з уявленням про цілісність педагогічного процесу. Орієнтація на особистість дозволяє подолати сумативність, функціоналізм у побудові освітньої системи.

8. Особистісний підхід може розглядатись як побудова певного роду педагогічного процесу (зі специфічними цілями, змістом, технологіями), що орієнтований на розвиток та саморозвиток власне особистісних властивостей індивіда.

Центральним поняттям концепції особистісно орієнтованої освіти, на думку В.В.Серікова, є поняття особистості. Педагогічна теорія, як зазначає науковець, прагне розглядати особистість як педагогічний об'єкт, тобто як певний вид досвіду індивіду, котрий, як і будь-який інший досвід, може засвоюватись, формуватись, включатись у зміст освіти, набувати діяльностно-процесуальної форми [2,20].

В.В.Серіков значну увагу приділяє визначенню трьох контекстів особистісно орієнтованої освіти: 1) власне педагогічного; 2) філософського; 3) психологічного. Аналізуючи відповідний масив наукової літератури, учений писав, що філософія освіти розглядає особистісно орієнтований підхід через категорії суб'єкта, свободи, саморозвитку, цілісності, діалогу, гри як форм самопрояву особистості.

Основною процесуальною характеристикою особистісно орієнтованої освіти, на думку В.В. Серікова, є навчальна ситуація, що актуалізує та робить затребуваними особистісні функції студентів. Учений зазначав, що конструювання подібної ситуації, вимагає використання трьох базових технологій: представлення елементів змісту освіти у вигляді різнорівневих особистісно орієнтованих завдань ("технологія задачного підходу"); засвоєння змісту в умовах діалогу як особливого дидактико-комунікативного середовища, що забезпечує *суб'єктно-сміслову комунікацію, рефлексію, самореалізацію особистості* ("технологія навчального діалогу"); *імітацію соціально-рольових та просторово-часових умов, що забезпечують реалізацію особистісних функцій в умовах внутрішньої конфліктності, колізійності, змагання* ("технологія імітаційних ігор") [2, 26].

Триада завдання-діалог-гра, на думку В.В. Серікова, утворює базовий технологічний комплекс особистісно орієнтованої освіти[2,27].

Аналізуючи науковий доробок В.В. Серікова та інших фахівців у галузі особистісно орієнтованого підходу у сфері освіти, ми визначили загальну мету особистісно орієнтованої освіти. Метою особистісно орієнтованої освіти, на нашу думку, є створення умов, що сприяють розвиткові сфери особистісних функцій індивіда при засвоєнні будь-якого компонента змісту освіти.

Характеризуючи зміст поняття "особистісно орієнтоване навчання" І.С. Якиманська зазначає, що його основою є визнання індивідуальності, самотності, самоцінності кожної людини, її розвитку як індивіда, наділеного своїм унікальним суб'єктним досвідом.

Основна функція особистісно орієнтованого навчання, на думку І.С. Якиманської, полягає в допомозі кожному студентові, з урахуванням наявного в нього досвіду пізнання навколишнього світу, удосконалювати свої індивідуальні здібності, розвиватись як особистість. У цьому випадку вихідними моментами навчання є, на думку дослідниці, є розкриття індивідуальних пізнавальних можливостей кожного студента та визначення педагогічних умов, необхідних для їх задоволення [3, 12].

Проектування особистісно орієнтованої системи навчання, згідно з положенням освітньої концепції І.С. Якиманської, передбачає:

- визнання студента основним суб'єктом процесу навчання;
- визначення мети проектування – розвиток індивідуальних здібностей студента;
- визначення засобів, що забезпечують реалізацію поставленої мети шляхом виявлення та структуривання суб'єктного досвіду студента, його спрямованого розвитку в процесі особистісно орієнтованого навчання [3, 12].

Аналізуючи особистісно орієнтовану освітню концепцію І.С. Якиманської, зазначимо, що реалізація особистісно орієнтованого навчання, на наш погляд, вимагає розробки такого змісту освіти, в якому поєднуються не тільки наукові знання, але й мета знання, тобто прийоми і методи пізнання. Важливою є розробка спеціальних форм взаємодії учасників освітнього процесу (студентів, педагогів, батьків). Необхідні також особливі процедури відстеження характеру та спрямованості розвитку студента; створення сприятливих умов для формування його індивідуальності; визначення динаміки розвитку молодшої людини в порівнянні з собою, а не з іншою особистістю.

Реалізація особистісно орієнтованого навчання, на наш погляд, пов'язана з розробкою та апробацією іновачієних педагогічних технологій, створення моделі цілісного освітнього інституту, де будуть створюватись та апробуватись подібні технології.

Розкриваючи зміст поняття "особистісно орієнтована ситуація в освітньому процесі," слід сказати, що, на думку В.В.Серікова, особистісно орієнтована педагогічна ситуація є центральним поняттям концепції особистісно орієнтованого навчання. Ситуація – це завжди просторово-часова характеристика буття суб'єкта. Педагогічна ситуація є особливим педагогічним механізмом, котрий створює для людини, що навчається, нові умови, що трансформують звичний ритм її навчальної діяльності. Як наслідок – індивід осмислює (надає певний сенс) суб'єктивувальному, переживанню власної

життєвої ситуації, що одночасно і відбулась об'єктивно, і була породжена суб'єктом [2, 27].

Особистісний досвід людини, як зазначає В.В. Серіков, є осмислений суб'єктом досвід поведінки в життєвій ситуації, що вимагала використання особистісного потенціалу індивіда.

Особистісний сенс освіти багато в чому залежить від мотиву, котрим керується студент. Відомий російський психолог О.М. Леонть'єв зазначав, що, якщо значення є засобом зв'язку людини із реальністю, то сенс пов'язує її з реальністю власного індивідуального життя в цьому світі. Діяльній сенс, за О.М. Леонть'євим, – це значення, опосередковане мотивом. Тому, на думку вченого, сенсоутворюючі мотиви освіти студента, що впливають на його світогляд та життєві позиції, повинні бути більш дієвими та більш значимими, порівняно з мотивами-стимулами, що спонукають до конкретних дій [4, 12].

Традиційно під змістом освіти розуміється, як правило, певний обсяг інформації, призначеної для засвоєння студентами, підкріплений відповідними вміннями та навичками. З точки зору особистісно орієнтованого навчання жодна пропонує студенту інформація не може бути ним засвоєна, якщо в нього не буде відповідної мотивації та особистісно значимих освітніх процесів. Невикористана інформація не зможе сприяти розвитку студента як особистості.

Особистісно орієнтований освітній процес, його ємність, інтенсивність та продуктивність визначається трьома умовами: а) індивідуальним потенціалом особистості студента; б) специфікою зовнішнього освітнього середовища; в) ситуаціями взаємодії людини з середовищем та з самим собою (рефлексія, самопізнання).

Процес пошуку та набуття особистісних освітніх сенсів студента вимагає:

1) особистісної творчості студента по відношенню до фундаментальних об'єктів навколишнього світу, розподіленим відповідно до освітніх областей (освітня продукція студента як особистісний зміст його освіти);

1) самоусвідомлення власного досвіду, знань та ціннісних відносин студента, що з'являються в процесі пізнання фундаментальних об'єктів та загальнокультурних знань про них (рефлексивно "зняті" результати пізнання та творчості);

2) прояву позиції та відповідної діяльності по відношенню до фундаментальних досягнень людства, пов'язаним з цими об'єктами (відношенню до попередньо відчужених загальнокультурних знань та соціального досвіду).

У результаті взаємодії з освітнім середовищем студент набуває досвід, рефлексивно трансформований ним у знання. Ці знання відрізняються від первинного інформаційного середовища, в якому відбувалась певна діяльність; знання в такому випадку пов'язані з інформацією але не є повністю тотожними їй. Основними відмінностями "знаннєвого" продукту студента є засвоєні ним засоби діяльності, розуміння сенсу досліджуваного ним середовища, самовизначення щодо нього та власне інформаційний та знаннєвий розвиток.

Таким чином, ми розробили комплекс базових категорій і понять особистісно орієнтованого підходу в навчанні студентів-соціологів, а також дали характеристику змісту даних категорій і понять. Результати нашої роботи можуть бути використані:

- 1) при розробці концепції особистісно орієнтованого навчання студентів-соціологів;
- 2) у процесі практичної реалізації концепції особистісно орієнтованого навчання студентів-соціологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лутай В. С.* Філософія сучасної освіти / В. С. Лутай. – К., 1996. – 256 с.
2. *Серіков В.В.* Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В.В. Серіков. – М., 1999. – 272 с.
3. *Якиманская И.С.* Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе / И. С. Якиманская. – М., 2000. – 176 с.
4. *Леонтьев А.Н.* К вопросу о сознательности учения / А.Н. Леонтьев // Психологическая наука и образование. – 1997. – № 11.

Подано до редакції 17.06.11